

Руслан САМЧЕНКО,
викладач Головинського вищого
професійного училища
нерудних технологій
(Територіальне відокремлене
спеціалізоване відділення
м.Радомишль)

**Методична розробка
уроку з предмета «Історія України» на тему:
«УСРР в умовах непу. Антибільшовицький повстанський рух.
Масовий голод 1921–1923 рр. Впровадження непу в УСРР»**

Мета: на фактичному матеріалі з'ясувати причини і наслідки голоду 1921—1923 рр. в Україні, з'ясувати причини запровадження непу; довести, що неп — вимушений тактичний крок, а не стратегічна лінія; удосконалювати вміння здобувачів освіти працювати з підручником, робити висновки та узагальнення; виховувати повагу до народу, його долі і української історії; виховувати почуття доброти, мудрості, співчуття.

Основні поняття: продовольчий податок; децентралізація; неп; денационалізація; господарський розрахунок; концесія; кооперація.

Основні дати: березень 1921 р.- X з'їзд РКП(б), початок непу; червень 1921 р.- всеукраїнська нарада КП(б)У, схвалення непу; 1921-1928 рр.-період дії непу.

Обладнання: картки з завданнями, підручник, карта, комп'ютер.

Тип уроку: комбінований.

Структура уроку

- I. Організаційний момент
- II. Актуалізація опорних знань і вмінь.
- III. Вивчення нового матеріалу
  1. Голод 1921-1923 рр.
  2. Перехід до непу.
  3. Сутність непу:
    - а) у галузі сільського господарства;
    - б) у промисловості;
    - в) у торгівлі та фінансах.
  4. Особливості непу в УСРР.
- IV. Закріплення нових знань і вмінь.
- V. Підсумки уроку
- VI. Домашнє завдання

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань і умінь здобувачів освіти

1. Виконання тестових завдань

Вибрати одну правильну відповідь

1. До грудня 1920 року Україна мала:
  - а) обмежений суверенітет;
  - б) формально статус незалежної держави;
  - в) входила до складу СРСР.
2. 30 грудня 1922 р. — було прийнято:
  - а) Декларації та Договір про утворення СРСР у складі Російської Федерації;
  - б) затверджено новий текст Конституції УСРР;

в) підписано угоду про воєнний і господарський союз між УСРР та РСФРР.

3. Коли відбулося затвердження нового тексту Конституції УСРР та законодавче закріплення входження України до складу СРСР.

а) 28 грудня 1920 р.; б) травень 1925 р.; в) 30 грудня 1922 р.

2. До наведених термінів добрати твердження

1) Автономія	а) союз <u>держав</u> , кожний член якого зберігає незалежність, має власні органи державної влади та управління, але водночас створює спеціальні органи для координації діяльності в певних, чітко визначених сферах (насамперед військовій, рідше зовнішньополітичній, економічній та інших сферах).
2) Федерація	б) форма <u>державного устрою</u> , за якої вищі територіальні одиниці держави мають певну юридично визначену політичну самостійність, чим відрізняються від звичайних адміністративно-територіальних одиниць <u>унітарної держави</u> .
3) Конфедерація	в) право самостійного здійснення державної влади чи управління, надане якійсь частині <u>держави</u> , що здійснюється в межах, передбачених загальнодержавним законом або <u>конституцією</u> .

Відповідь: 1в; 2б; 3а.

3. Співвіднести діяча та проєкт

1) В.Ленін	а) Входження до РСФРР на правах автономії (план автономізації)
2) Й.Сталін	б) Конфедерація
3) Х.Раковський	в) Входження на однакових правах у СРСР (федерація)

Відповідь: 3б; 2а; 1в

4. Заповнити пропуски у реченнях

10 грудня у Харкові відкрився VII Всеукраїнський з'їзд рад, який схвалив Декларацію про утворення Союзу РСР і проєкт Конституції СРСР.

І з'їзд рад СРСР відбувся 30 грудня 1922 р. З доповіддю про декларацію і договір про утворення СРСР виступив Й. Сталін. Ці документи були прийняті делегатами з'їзду. Так було утворено Союз Радянських Соціалістичних Республік.

III. Вивчення нового матеріалу

Робота здобувачів освіти з аналітично-інформаційним матеріалом блогу викладача

URL:<https://istorlicey.blogspot.com/p/2.html>

1. Голод 1921-1923 рр.

Викладач: Голод 1921-1923 рр. в Україні назавжди залишиться в пам'яті українців однією з найстрашніших сторінок минулого. Вона сприймається суспільством передусім на емоційному рівні. Але в той же час голод – це історичне явище, яке відбувалося у конкретний час, у конкретному місці і є наслідком дій конкретних осіб.

Перегляд відео:

Голод в Україні 1921 – 1923 років: хроніка (Суспільне Новини) URL:<https://suspilne.media/51507-golod-v-ukraini-1921-1923-rokiv-hronika/>

Масовий штучний голод 1921- 1923 років в Україні URL:<http://surl.li/ueera> ;

URL:<https://www.youtube.com/watch?v=fPTyBIQhFMc>

Перегляд презентації «Голод 1921-1923 рр.»

URL:<https://naurok.com.ua/prezentaciya-na-temu-golod-1921-1923-rr-v-ukra-ni-151647.html>

Показати на карті райони, де був голодомор

Викладач. Світ мав би розколотися надвоє, сонце мало б перестати світити, а Земля перевернулася від того, що було. Але світ не розколовся, Земля обертається так, як їй і належить. І ми ходимо по цій Землі зі своїми тривогами і надіями. Ми, єдині спадкоємці всього того, що було. Тож

давайте пом'янемо хвилиною мовчання тих великих мучеників нашої тяжкої історії, мільйони українських селян – жертв голоду 1921-1923рр.

Хвилина мовчання

Підсумковий етап

Запитання:

1. Проаналізуйте причини голоду 1921-1923 років.
2. Розкрийте суть політики уряду під час голодомору 1921-1923 років.
3. Проаналізуйте наслідки голоду 1921-1923 років.

2. Перехід до непу.

Яким було внутрішнє становище УСРР наприкінці 1920 — на початку 1921 рр.? (Економічна розруха, політична нестабільність)

Розповідь викладача

Отже, воєнно-комуністичний курс більшовиків на швидкі соціалістичні перетворення опинився під загрозою.

- Як керівництво РКП(б) на чолі з В. Леніним повинно було реагувати на цю катастрофічну ситуацію? (Негайно переглянути економічну політику, насамперед, щодо селянства.)

Лише реальна загроза втрати влади змусила більшовицьке керівництво усвідомити необхідність зміни політики. Перехід до нової економічної політики, (непу), яка дістала таку назву на відміну від політики «воєнного комунізму», відбувався під тиском соціально-політичних реалій життя.

Висновок

Впродовж 1921-1922 рр. формується непівська модель організації економіки. Її суть полягала у переході до соціалізму через державний капіталізм в умовах пролетарської держави з допущенням у всі сфери виробництва товарно-грошових відносин.

Довідково-інформаційний матеріал:

Історична свобода. 100-річчя НЕПу: як більшовики уклали «брестський мир із селянами»

Радіо

Свобода

URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/31160450.html>

URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/nep-nova-ekonomichna-polityka-bilshovykiv/31187916.html>

Плакат 1924 року

3. Сутність непу.

Робота в парах

Опрацювати матеріал підручника, додатковий матеріал та підготувати презентацію

Теми для презентації:

- Неп у сільському господарстві.
- Неп у промисловості

Матеріал для роботи в парах

Характеристика непу:

а) у галузі сільського господарства:

- заміна продрозкладки продподатком, розмір якого був меншим. (Продподаток з урожаю 1921 р. визначався в УСРР у розмірі 117 млн. пудів замість накинutoї раніше розкладки в 160 млн. пудів.) Продподаток встановлювався до початку сівби і був завчасно відомий селянину. Це посилювало зацікавленість у зростанні продуктивності господарства;
- дозвіл селянину продавати надлишки сільгосппродукції через кооперативні організації, базари, ринки;
- дозвіл оренди землі та використанням найманої праці.

Запитання.

Які наслідки могли мати такі заходи в сільському господарстві? (Селяни отримали свободу обрання форм обробітку землі й гарантії землекористування, що стимулювало розвиток сільськогосподарського виробництва і сприяло відновленню сільського господарства у стислі строки)

б) у промисловості:

- збереження державної власності на велику і значну частину середньої промисловості;
- денационалізація, масова передача в оренду кооперативам, колишнім власникам, іншим юридичним особам дрібних і частини середніх підприємств (у приватну власність вони передавалися неохоче). До того ж, щоб володіти приватним підприємством з кількістю працівників понад сто, потрібний був дозвіл РНК. В оренду ж, як правило, передавали ті об'єкти, які або розвалились, або працювали впівсили. В Україні в оренду було здано 5200 підприємств. Строк оренди, обставлений низкою жорстких умов, не перевищував 5 років, що штовхало орендарів на відповідний стиль поведінки: будь-що одержати швидкий прибуток;
- об'єднання підприємств у госпрозрахункові трести; госпрозрахунок тримався на самоокупності;
- утворення синдикатів — організацій із закупівлі сировини, планування торговельних операцій і збуту однорідної продукції;
- проведення децентралізації управління промисловістю, звільнення підприємств від адміністративного контролю ВРНГ;
- створення Держплану для поточного планування економічного розвитку;
- скасування загальної трудової повинності, запровадження добровільного найму та звільнення робочої сили;
- перехід від зрівнялівки до підрядної зарплати за результатами праці.

Запитання.

Які наслідки могли мати такі заходи в промисловості? (зростання економічної активності, продуктивності праці, конкуренції).

в) у торгівлі та фінансах:

- відмова від прямого продуктообміну і поверненням до приватної торгівлі, вільної купівлі-продажу як через кооперативні організації, так і на базарах і ринках; у серпні 1924 р. на території СРСР функціонував 266 031 приватний магазин, тоді як державних було всього 6736, кооперативних 8084, тобто приватна торгівля охоплювала 94 % крамниць;
- поява бірж; в УСРР у 1923 р. функціонувало 12 товарних бірж, на яких відбувалися операції з цінними паперами, укладалися оптові угоди;
- проведення грошової реформи; у жовтні 1922 р. було випущено забезпечені золотом банківські білети - червінці; до березня 1924 р. грошова реформа завершилася;
- запровадженням податків (86 видів) як джерела поповнення державного бюджету; плата за комунальні та інші послуги;

- регулярні держпозики, відкриття у 1923 році перших ощадкас.

Запитання.

Які наслідки могли мати такі заходи у сфері торгівлі та фінансів? (пожвавлення торгівлі на основі грошового обігу).

Підсумки

Завдання для міні - семінару-обговорення:

Порівняти політику «воєнного комунізму» і неп.

4. Особливості нової економічної політики в УСРР.

Розповідь викладача.

Нова економічна політика запроваджувалася в УСРР з більшими труднощами, ніж у Росії. У керівництві КП(б)У виявилось більше опонентів йому, ніж у центрі. Делегати І Всеукраїнської наради більшовиків 2 травня 1921 р. мало не одностайно заявили: заміна продрозкладки податком була б украй необачним рішенням. Лунали голоси про «ганебний відступ» перед капіталізмом, «здачу позицій соціалізму», «капітуляцію перед буржуазією». Партійна дисципліна примусила, проте, визнати необхідність непу. Інакше довелося б вести масштабну війну із селом за відсутності ознак світової революції і наявності ненадійного малочисельного пролетаріату.

Запитання

- Чим ще пояснити, що заходи неп були запроваджені в Україні пізніше? (практично до 1922 р. не припинялися дії селянських повстанських загонів).

Ще однією особливістю неп в Україні була наявність серйозного противника - комнезамів.

Розгорнута бесіда.

1. Що таке комнезами?
2. Коли вони були створені?
3. Кого об'єднували?
4. Чому вони були проти впровадження непу?

Розповідь викладача.

Серед особливостей неп в УСРР також слід відзначити швидкі темпи насичення ринку товарами і відбудови промисловості.

Головна суперечність нової економічної політики полягала у тому, що в політико-ідеологічній сфері продовжував панувати жорсткий однопартійний режим, а в економіці запроваджувалась адміністративно-ринкова система господарювання. Економічна багатоманітність, набираючи сили, диктувала необхідність появи багатоманітності політичної. Приватний сектор хотів мати політичні й юридичні важелі, аби ненадійно гарантувати захист власних економічних інтересів. Проте більшовицька партія ділитися владою не збиралася. Для розширення предметного уявлення здобувачів освіти про ту далеку добу викладач коментує нові в умовах неп поняття: *госпрозрахунок*, *«ножиці цін»*, *криза збуту*, *товариства спільної обробки землі*, *артіль*, *кооператив*.

Підведення підсумків за розділом 3-4

Здобувачі освіти по черзі виходять до дошки та вписують реформи політики «воєнного комунізму» та неп у відповідні розділи таблиці

Воєнний комунізм 1920	Нова економічна політика (1921—1928)
1. Націоналізація всіх підприємств	1. Денаціоналізація частини підприємств, передача в оренду і концесію дрібних і середніх підприємств
2. Продовольча розкладка	2. Продподаток
3. Заборона свободи торгівлі	3. Легалізація торгівлі (приватної, кооперативної, державної)
4. Згортання грошового обігу (натуралізація зарплати, безоплатність послуг)	4. Проведення грошової реформи
5. Запровадження карткової системи	5. Розвиток товарно-грошових відносин
6. Загальна трудова повинність	6. Створення ринку робочої сили

7. Мілітаризація праці	7. Запровадження процедури добровільного найму і звільнення робочої сили
------------------------	--

IV. Закріплення нових знань і умінь

Дискусія (аргументований захист здобувачами сформованої думки)

1. Нова економічна політика - вимушена чи цілеспрямована політика?
2. Чи не загрожували принципи неп існуванню радянської влади?
3. Які заходи неп не втратили актуальності і сьогодні?

V. Підсумки уроку

Заключне слово викладача.

Оцінка активності здобувачів на уроці, визначення питань, на яких слід зосередити увагу під час виконання домашнього завдання.

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати конспект і текст підручника: §§ 42, 45, 46.
2. Проаналізувати документ, відповісти на запитання і завдання до документів на с.222.
3. Написати твір – роздум: «Чи можна було уникнути голоду 1921-1923рр.?»

Список використаних джерел.

1. *Голод в Україні 1921 – 1923 років: хроніка (Суспільне Новини)*
URL:<https://suspihne.media/51507-golod-v-ukraini-1921-1923-rokiv-hronika/> (дата звернення: 13.03.2024р.)
2. Історична свобода. 100-річчя НЕПу: як більшовики уклали «брестський мир із селянами»
Радіо Свобода URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31160450.html>
URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/nep-nova-eknomichna-polityka-bilshovykiv/31187916.html> (дата звернення: 12.09.2024р.)
3. Персональний помічник вчителя URL:<https://naurok.com.ua/prezentaciya-na-temu-golod-1921-1923-rr-v-ukra-ni-151647.html> (дата звернення: 16.02.2024р.)
4. «Питання життя і смерті – зібрати хліб з України»: ролик URL: <http://surl.li/ukggz> (дата звернення: 12.03.2024р.)
5. Бібліотека методичних матеріалів URL:<https://vseosvita.ua/library/usrr-v-umovah-nepu-antibilsovickij-povstanskij-ruh-masovij-golod-1921-1923-rr-vprovadzenna-nepu-v-usrr-420446.html> (дата звернення: 16.02.2024р.)
6. Масовий голод 1921 -1923 рр. Адміністративно – територіальний поділ УСРР
URL:<https://www.youtube.com/watch?v=fPTyBIQhFMc> (дата звернення: 12.03.2024р.)
7. Підручник з історії України. 10 клас. Бурнейко – Нова програма
URL:https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-10-class-2018-byrneiko-standard-level/30.php#google_vignette (дата звернення: 14.03.2024р.)
8. Сергейчук Володимир. Як нас морили голодом. Вид. 2-е допов.- К.: Українська видавнича спілка, 2003. -252 с.

Рецензент: *Таліна КОВАЛЬЧУК, методистка НМК ПТО у Житомирській області*

